WIKIPEDIA

Idioma eudeve

La **llingua eudeve** (tamién **heve**, **hegue** o **dohema**) ye una llingua muerta del tueru uto-azteca. Esta llingua falar nel estáu de Sonora, Méxicu.

Dientro de les llingües uto-azteques forma parte del grupu taracahita de la división sonorense-mexicana. El ópata ta estrechamente emparentáu col eudeve a tal puntu que dacuando se considera que son variantes de la mesma llingua. De fechu anguaño los ópatas, al igual que los sos vecinos, los jovas y los eudeves, los ópatas yá casi sumieron como unidá étnica estremada.

Eudeve 'Dohema'	
Faláu en	México
Zona	Sonora
Falantes	estinguida (†, c. 1940)
Familia	Llingües uto-azteques Uto-azteques meridionales Taracahita Ópata-Eudeve **Eudeve**
Estatus oficial	
Oficial en	*Nengún país*
Reguláu por	*Nun ta reguláu*
Códigos	
ISO 639-1	nengunu
ISO 639-2	nengunu
ISO 639-3	opt (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=opt)

Conteníu

Clasificación
Fonoloxía
Vocales
Calidá de les vocales
Consonantes
Escritura
Gramática
Léxicu
Testu amuesa
Ver tamién
Referencies
Bibliografía
Enllaces esternos

Clasificación

El Eudeve ye una llingua taracahita qu'amuesa un parentescu más cercanu col ópata a tal puntu que dellos autores consideren qu'el euedeve y el ópata son variantes d'una mesma llingua. Probablemente'l parentesto tamién fuera cercanu col jova y daqué más distante col tarahumara.

Fonoloxía

Vocales

El siguiente cuadru amuesa les vocales del eudeve.[1]

	Anterior	Central	Posterior
Zarrada	i (ɨ)		o
Media	y		o
Abierta		a	

Na flexón ye bien frecuente la perda de la vocal na penúltima sílaba átona, ante una consonante que nun seya *h*, esto se produe sobremanera nos nomes de la segunda declinación, ante los sufixos *-ta* y *-te*:

> *biká-t* 'el cuchiellu' (absolutivo) > *bík-te* 'del cuchiellu' (xenitivu)

Y tamién nos futuros verbales ante *-ce*:

> *hasé-n* '(él) llega' > *hás-ce* '(él) va llegar'

Calidá de les vocales

Los cinco vocales pueden ser glotalizadas: [aʔa], [yʔy], [iʔi], [oʔo] y [oʔo]. La oclusión glotal tamién puede presentase antes de vocal [ʔa], ej.: *'eerá* "sangre".[1] Nun s'hai documentáu qu'esistiera diferencies ente vocales llargues y curties, tal como asocede n'otres llingües utoazteques.

Consonantes

L'inventariu consonánticu de la llingua eudeve ye'l siguiente:[1]

	billabial	coronal	palatal	velar	llabiu-velar	glotal
oclusiva	p, b	t, d		k	(bʷ)	
africada		ʦ (t͡ʃ)				
fricativa		s (ʃ)				h
nasal	m	n				
vibrante		r (l)				
semivocal			j		w	

Escritura

Nun se sabe si'l eudeve tuvo una escritura antes de la conquista española, sicasí al empecipiase la colonización empezó tamién la notación de les llingües indíxenes al alfabetu llatín. El padre Loaysa usó les siguientes lletres:[2]

L'abecedariu eudeve de Loaysa												
a	b	bu	c	ch	d	y	h	hu	i	m	n	p || qu || r || s || t || tz || o || v || vv || x || y || '
Valores fonéticos												
a	b	bʷ	k	t͡ʃ	d	y	h	w	i (ɨ)	m	n	p || k || r (l) || s || t || t͡s || o/w || b || w || ʃ || j || ʔ

El siguiente cuadru amuesa los fonemes y grafemes del eudeve usaos nel estudiu d'esta llingua propuesta por Johnson y emplegáu tamién por Lionnet.[1]

L'abecedariu eudeve																			
A	B	(Bw)	C	D	Y	H	I	K	M	N	O	P	R	S	T	O	W	(Y)	'
a	b	(bw)	c	d	y	h	i	k	m	n	o	p	r	s	t	o	w	y	'
Valores fonéticos																			
a	b	(bʷ)	t͡s (t͡ʃ)	d	y	h	i (ɨ)	k	m	n	o	p	r (l)	s (ʃ)	t	o	w	(j)	ʔ

NOTES

- Les consonantes ‹bw›, ‹y› y ‹'› nun forma parte integral del abecedariu eudeve pero sí s'empleguen pa ciertes pallabres.
- La consonante ‹c› /t͡s/, tien el alófono /t͡ʃ/. Loaysa uso ‹tz› pal fonema /t͡s/ y <ch> pal fonema /t͡ʃ/.
- La consonante ‹s› /s/, tien el alófono /ʃ/. Loaysa uso ‹x› pal fonema /ʃ/.
- La semiconsonante ‹w› /w/, tien los alófonos /gw/ y /g/. Loaysa emplegó ‹o›, ‹uh› o ‹vv› pa esti fonema.
- La consonante ‹r› /r/ tien el alófono /l/.

Gramática

El eudeve presenta carauterístiques morfolóxiques similares a otres llingües utoazteques del norte de México:

- El nome tien una inflexón relativamente simple estremando ente formes teníes y formes ensin tener. Les formes ensin tener del nome frecuentemente son distintos pa la función de suxetu, d'oxetu o de complementu nominal. El plural de los nomes señálase frecuentemente por aciu reduplicación parcial de la primera sílaba.
- El verbu tien una estructura claramente aglutinante, concordando en persona y númberu tantu col suxetu como col oxetu.

La flexón nominal dexa arrexuntar a les pallabres en tres paradigmes o declinaciones que se resumen nel siguiente cuadru:

Casos	1ª declinación	2ª declinación	3ª declinación
Suxetu (nominativu)	___	*-t*	___
Oxetu (acusativu)	*-k*	*-ta*	*-i*
Complmento Nominal	*-ke*	*-te*	*-y*

Munchos nomes de la segunda declinación acenturados na última sílaba del raigañu, mueven l'acentu a la sílaba anterior, y cuidao que la sílaba átona piérdese llógrense patrones como: *arí-t* 'formiga' (suxetu) / **ári-ta* > *ár-ta* 'formiga' (oxetu); *mecá-t* 'lluna' (suxetu) / **méca-ta* > **méc-ta* > *mé-ta* 'lluna' (oxetu).

Dende'l puntu sintácticu, el eudeve ye una llingua con orde preferente SOV, nucleu final y por tanto axetivu preciede al nome al que modifica, usa postoposiciones en llugar de preposiciones, etc.

Léxicu

El léxicu rexistráu del eudeve foi rexistráu en dellos trabayos, el primer documentu ye un *Arte de la llingua hegue* escritu por Balthasar Loaysa escontra 1662. Con posterioridá apaeció otru arte anónimo del sieglu XVIII o XVIII, Buckingham Smith, qu'usa un sistema distintu nel que se reflexen dalgunos cambeos fonéticos al respective de la variedá estudiada por Loaysa. En 1851 J. R. Barlett recoyó un vocabulariu en Ures (Sonora) d'unes 160 pallabres, de lo que'l consideraba una variante de ópata que resultó ser de fechu eudeve. Darréu Roberto Escalante publicó un vocabulariu compilado por Jean B. Johnson en 1940 en Tonichi, probando que la llingua del llugar nun yera'l ópata como había creyíu Johnson sinón el eudeve. El fechu de que los documentos rexistraos tomen casi 3 sieglos dexa reconcer dellos cambeos que sufrió la llingua na so historia recién.

Testu amuesa

El siguiente testu ye'l *Padre'l nuesu* traducíu a la llingua eudeve presentáu na obra d'un autor anónimu *Arte y vocabulariu de la llingua dohema, heve, o eudeva*, editáu por Pennington.[3] Smith publicar tamién nel so *Grammatical sketch of the Heve language*.[4] Asina mesmu Pimentel presentó una versión analizada.[5]

Tamo Nóno

Tamo nóno, tevíctze catzí,
amu canne teguá véhva vitzuateradauh.
Tame kanne vená hásem amo quéidagua.
Amu canne hinádocauh iuhtépatz éndauh,
tevíctze endahtevén.
Quécovi tamo bádagua óqui tame mic.
Tame náventziuh tame pívidedo tamo canáde émca.
Eín tamo ovi tamo náventziuhdahteven.
Cana tótze diablu tatacóritze tame huétudenta.
Nassa tame hipúr cadénitzevai.
Amén.

Padre'l nuesu

El nuesu Padre, que tas nel cielu.
El to nome seya grandemente creyíu.
A nós venga'l to reinu.
La to voluntá equí na tierra fáigase,
come facer nel cielu.
La nuesa comida cotidiana danosla güei.
Tennos llástima limpiandonos los nuesos pecaos,
según tenemos llástima á los nuesos enemigos.
Non dexaras al Diañu, que nos fai cayer nel pecáu;
mas guardar del mal.
Amen.

Ver tamién

- Idioma ópata

Referencies

1. Lionnet, 1986, p. 16.

2. Smith, 1861, p. 14.
3. Pennington , 1981.
4. Smith , 1861, p. 24.
5. Pimentel , 2005, pp. 147 y 148.

Bibliografía

- Lionnet, Andrés. 1979. "El lexico del eudeve". *Mimeography. Friends of Uto-Aztecan Working Conference*, Institutu d'Investigaciones Antropologicas, Universidá Nacional Autónoma de Méxicu, Mexico, June 23. : .
- Lionnet, Andrés (1986). *Un idioma estinguíu de sonora: El eudeve (https://books.google.com.mx/books?id=UGnh4SFplroC&printsec=frontcover&hl=es&source=gbs_gue_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false)*. UNAM. ISBN 968-837-915-8.
- Loaysa, Balthasar (S. xvii). *Arte de la llingua hegue*. París, Francia: Ms. na Bibliothèque Nationale, copia en Edward Y. Ayeri Manuscript Collection (Newberry Library), Chicago.
- Miller, Wick R., 1983, "A Note on Extinct Languages of Northwest Mexico of Supposed Uto-Aztecan Affiliation", *International Journal of American Linguistics*, Vol. 49, Non. 3, Papers Presented at a Symposium on Uto-Aztecan Historical Linguistics (Jul., 1983), pp. 328-334.
- (1981) en Pennington Campbell W.: *Arte y vocabulariu de la llingua dohema, heve o eudeva: anónimu, sieglu xvii*. Institutu d'Investigaciones Filolóxiques, UNAM. ISBN 968-58-0237-8.
- Pimentel, Francisco (2005). «El eudeve, heve o dohema», *llingües-indigenas-de-mexico-o-tratáu-de-filologia-mexicana-vol-i--0/html/a663411c-080f-4008-9a70-9564c5c3384c_16.html Cuadro descriptivu y comparativu de les llingües indíxenes de México: o tratáu de filoloxía mexicana (http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/cuadro-descriptivu-y-comparativu-de-les)*, 2ª **1**, Alicante, Biblioteca Virtual Miguel de Cervates, 137-150.
- Smith, Buckingham. «A grammatical sketch of the Heve language (http://www.gutenberg.org/ebooks/14419)». *Shea's Library of American Lingüistics* **3**. http://www.gutenberg.org/ebooks/14419. Consultáu 'l 24 d'agostu de 2012.

Enllaces esternos

- Idioma eudeve (http://www.ethnologue.org/show_language.asp?code=opt) n'*Ethnologue*
- Curtia descripción gramatical del Eudeve (http://www.genealogia.org.mx/index.php?option=com_content&task=view&id=700&Itemid=151)
- Edición electrónica llibre de *{{{Grammatical Sketch of the Heve Language}}}* (http://www.gutenberg.org/ebooks/{{{14419}}}) nel Proyectu Gutenberg.

Control d'autoridaes	**Proyeutos Wikimedia** · Datos: Q7887299